

Het schoolvak Nederlands in perspectief

Meesterschapsteam Nederlands (versie 5 maart 2020)

Om te kunnen participeren in een meertalige, multiculturele en multimediale samenleving, is het cruciaal dat leerlingen mede door het schoolvak Nederlands bewust geletterd worden (zie het [Manifest Nederlands op School](#)). In het huidige document werken we de notie *bewust geletterd* verder uit en laten we zien hoe leerlingen via vier perspectieven hun inzicht in het domein van de Nederlandse taal, literatuur en communicatie kunnen vergroten.

Doelen van het schoolvak Nederlands

Het schoolvak Nederlands:

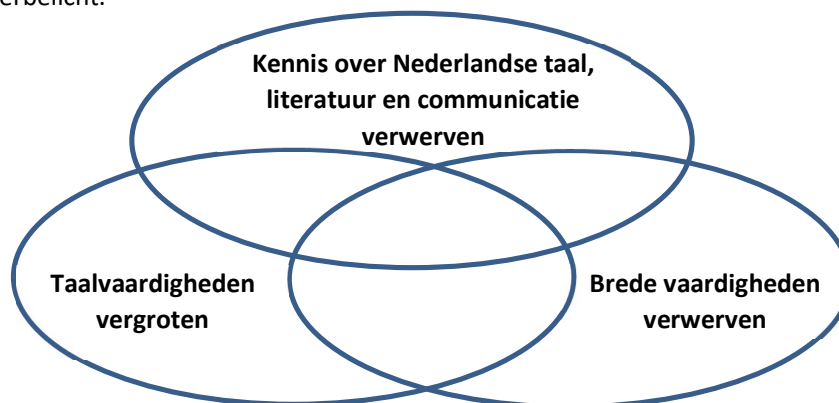
- maakt leerlingen bewust geletterd en voorziet leerlingen daartoe van kennis, taalvaardigheden en brede vaardigheden die zij nodig hebben in, naast en na de school (*kwalificatie*),
- speelt een belangrijke rol bij de instandhouding, overdracht en ontwikkeling van de Nederlandse taal en cultuur (*socialisatie*) en
- helpt leerlingen bij hun ontwikkeling tot kritische en autonome burgers en bij de reflectie op hun eigen ontwikkeling als taalgebruiker, in relatie tot de wereld om hen heen (*persoonsvorming*).

Geletterd: leerlingen ontwikkelen hun taalvaardigheid, en in het bijzonder het flexibel en doeltreffend gebruik van de Nederlandse standaardtaal,

- zowel receptief als productief,
- zowel mondeling als schriftelijk,
- zowel met zakelijke als met literaire taal.

Bewust: leerlingen doen in het schoolvak Nederlands inzichten op over de Nederlandse taal, literatuur en communicatie, waarbij ze de verworven kennis verbinden met taal- en brede vaardigheden zoals informatie- en onderzoeksvaardigheden en oordeelsvorming. Deze inzichten stellen hen in staat om standpunten over vormen, functies en betekenissen van taal, literatuur en communicatie in verschillende contexten te verwoorden en beredeneren.

Figuur 1 visualiseert dat de doelen op het terrein van kennis, taal- en brede vaardigheden apart, maar deels ook in samenhang nagestreefd kunnen worden. Zonder kennis over taal, literatuur en communicatie kunnen leerlingen niet bewust geletterd worden, en verworven vaardigheden tot lege procedures. Zonder de verbinding met taal- en brede vaardigheden blijft de samenhang met andere vakken onderbelicht.

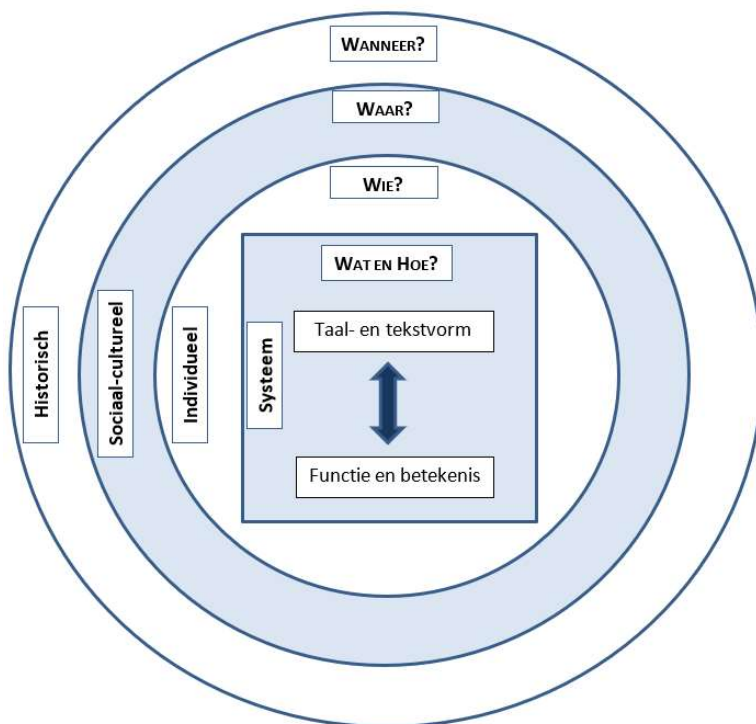

Figuur 1. Doelen van het schoolvak Nederlands

Vier perspectieven op de vakinhoud

In 2018 heeft het Meesterschapsteam Nederlands in haar [Visie op de toekomst van het curriculum Nederlands](#) globaal verduidelijkt hoe het schoolvak vanuit deze notie *bewuste geletterdheid* inhoudelijk verrijkt kan worden. Belangrijke pijler van deze visie is dat leerlingen vanuit vier perspectieven naar taal, literatuur en communicatie leren kijken (zie Figuur 2):

1. het systeemperspectief,
2. het individuele perspectief,
3. het sociaal-culturele perspectief,
4. het historische perspectief.

Figuur 2. Vier perspectieven op taal, literatuur en communicatie

Ervan uitgaand dat het bij taal, literatuur en communicatie voor een belangrijk deel gaat om de relatie tussen *vormen* en *betekenissen*, leiden de perspectieven tot het inzicht dat er systeem zit in taal- en tekstvormen en hun relatie met betekenissen, en dat dit systeem samenhangt met de individuele taalgebruikers in hun sociaal-culturele en historische context.

De vier perspectieven kunnen op ieder onderwijsniveau op een passende manier worden ingevuld. Zo kunnen kleuters via rijmspelletjes al werken aan hun fonologisch bewustzijn (en daarmee aan het systeemperspectief op taal), kunnen kinderen zowel vanuit het individuele als het sociaal-culturele perspectief stilstaan bij taalvariatie (bijvoorbeeld door na te denken over de dialecten en talen die ze zelf spreken), en kan het historische perspectief op zeer uiteenlopende manieren worden ingevuld: jongere leerlingen kunnen zich bewust worden van verschillen in taalgebruik tussen oudere en jongere generaties, bijvoorbeeld in het gebruik van *u* en *je*; gevorderde leerlingen kunnen de voorstelling van 'de Ander' vergelijken in Bredero's *Spaanse Brabander* en *Mi have een droom* van Ramsey Nasr.

In de volgende paragrafen werken we per perspectief uit welke concrete inzichten leerlingen opdoen en welke kennis ze daarbij nodig hebben. De link met taal- en brede vaardigheden werken we in een ander document nader uit.

1. Het systeemperspectief

Er zit systeem in taal, literatuur en communicatie
Inzichten
<p>Taal, literatuur en communicatie hebben een structurele opbouw: klanken vormen woorden, die weer zinnen vormen, waaruit teksten opgebouwd zijn, met tussenliggende niveaus als lettergrepen, woordgroepen en alinea's. De opbouw van taal, gesprekken en teksten – of het nu gaat om zakelijke of literaire teksten gaat – wordt bepaald door (vaak ongeschreven) regels en principes. De spelling is geen natuurlijk onderdeel van deze structurele opbouw, maar vormt een apart, kunstmatig stelsel van conventies om taal in geschreven vorm te representeren.</p> <p>Taal, literatuur en communicatie kun je analyseren en categoriseren. Deze analyse kan zich richten op:</p> <ul style="list-style-type: none">
- klank- en woordsoorten
- zinsbouw, stijl en tekststructuur
- argumentatiesoorten en -structuren
- verhaalstructuren en verteltechnieken
- dramatische en poëtische aspecten
- structuurovereenkomsten en -verschillen tussen alle middelen ('media') waarmee taal, literatuur en communicatie worden overgebracht en tussen de netwerken die deze middelen vormen. <p>Er is een complexe relatie tussen taal en (fictieve) werkelijkheid. Taal, literatuur en communicatie bieden allerlei mogelijkheden om werkelijkheden te (re)resenteren. Er bestaan systematische relaties tussen <i>taal-</i>, <i>gespreks-</i> en <i>tekstvorm</i> enerzijds, en <i>betekenis</i> en <i>functie</i> anderzijds. Deze relaties kunnen leiden tot geconventionaliseerde taalvormen (zoals uitdrukkingen en idiomen) en tekstvormen (zoals genres).</p>
Kennis
<ul style="list-style-type: none">
• taalstructuur: klanksoorten en -eigenschappen, intonatieverschijnselen, woordsoorten, zinsdelen (functie, semantische rol), zinsbouw (inclusief de recursieve opbouw van taal en structurele beperkingen)
• samenhang in teksten en gesprekken: beurtwisseling, tekststructuur, tekstverbanden
• zakelijke en literaire genres, gespreks- en tekstconventies
• argumentatiesoorten en -structuren
• stilistiek: stilistische kenmerken en bijbehorende effecten
• begrippen uit de verhaal- en verteltheorie, de poëzie- en drama-analyse, inclusief de manieren waarop deze in gezet kunnen worden om teksten "diep" te lezen
• manieren waarop verschillende media interacteren (intermedialiteit)
• manieren waarop taal en teksten de werkelijkheid weergeven, bijvoorbeeld in de manier waarop een gezegde iets zegt over een onderwerp, de betekenseenheid van werkwoorden met hun voorwerpen, of de manier waarop bepalingen en modale zinsdelen een betekenis beïnvloeden

2. Het individuele perspectief

Er is individuele variatie in het gebruik van taal, literatuur en communicatie

Inzichten

Bij het formuleren, begrijpen en evalueren en waarderen van taal en (zakelijke en/of literaire) teksten en gesprekken spelen verschillende lees-, schrijf-, spreek- en luisterprocessen een rol. Deze worden deels bepaald door individuele kenmerken zoals voorkennis, interesses en smaak, opleidingsniveau en werkgeheugencapaciteit. De mate van taalvaardigheid en geletterdheid, inclusief literaire competentie, zijn bepalend voor iemands functioneren in de maatschappij.

Een meertalige en multiculturele samenleving vraagt om individuen die zich in verschillende talen en taalvariëaties kunnen uitdrukken, en die op een constructieve manier kunnen omgaan met taalvariatie, taalverandering en taalverlies.

Individuele mensen kunnen strategisch te werk gaan bij het produceren en interpreteren van taal en (zakelijke en/of literaire) teksten, en kunnen daarbij verschillende doelen nastreven (informerend, overtuigend, emotioneel, manipulerend, amuserend, confronterend, vervreemdend). Taal en (zakelijke en/of literaire) teksten geven dus een beeld van de individuele spreker of schrijver en diens kijk op de wereld, inclusief diens sociale, ethische en ideologische opvattingen.

De interpretatie en waardering van literaire teksten wordt bepaald door individuele eigenschappen van de lezer, diens sociale, ethische en ideologische opvattingen, en door kennis van heersende opvattingen in de samenleving (zowel de samenleving in de tijd waarin de tekst gelezen wordt als de samenleving in de tijd waarin de tekst gemaakt is).

Kennis

- soorten geletterdheid: functionele geletterdheid, literaire competentie, laaggeletterdheid
- het mentale lexicon: hoe woorden in associatieve netwerken in het brein opgeslagen zitten
- de menselijke ontleder: hoe mensen onbewust te werk gaan bij het verwerken van taal; hoe zij woordgroepen opbouwen en betekenis construeren, waar dat gemakkelijk en moeilijk is (ambigüiteit, intuïtief)
- lees- en schrijfstrategieën: hoe mensen bewust te werk kunnen gaan bij lezen en schrijven
- de modale betekenislaag van taal (taal bevat vaak een subjectieve laag)
- het menselijk taalleervermogen: nature-nurture, rol van input, kritieke periode, taalachterstand (near-nativeness, volfskinderen), imitatie en regelconstructie (overgeneralisatie)
- meertaligheid: moedertaal, tweede of derde taal, vreemde taal, codewisseling
- literaire competentie in relatie tot verschillende leesniveaus
- proces van literaire ontwikkeling
- vormen en functies van lezen
- denkwijzen over het analyseren, interpreteren en evalueren van literatuur
- denkwijzen over het (esthetisch) waarderen van literatuur (literaire kritiek)
- kanalen waarlangs literatuur leerlingen bereikt: lezen en/of luisteren en/of kijken (multi- en intermedialiteit)

3. Het sociaal-culturele perspectief

Taal, literatuur en communicatie staan in wisselwerking met sociaal-culturele contexten
Inzichten
<p>Mensen variëren in hun gebruik van taal, literatuur en communicatie en in de media die ze daarbij kiezen. Zij doen dit afhankelijk van sociaal-culturele factoren, zoals de plaats waar de communicatie plaatsvindt, de relatie tussen de taalgebruikers, en de (institutionele) context waarin zij zich bevinden.</p> <p>Bij de totstandkoming van zakelijke en literaire teksten zijn vaak meerdere partijen betrokken, die kunnen verschillen in de belangen die zij nastreven. De definitie van literatuur en selectie van literaire canons zijn afhankelijk van sociaal-culturele (plaats en tijd) en literair-sociale factoren (het literaire bedrijf).</p> <p>Taalgebruik heeft een sociale functie. De keuze van zakelijke en literaire taal- en tekstvormen heeft maatschappelijke effecten: zij draagt bij aan de beeldvorming van individuen en groepen, de inkleuring van de boodschap, en de effecten die ermee bereikt worden.</p>
Kennis
<ul style="list-style-type: none">
• taalvariatie: register, jargon, conventies
• prescriptieve regels (<i>taalnorm</i>), waaronder spelling-, grammatica- en stijlregels
• descriptieve regels (<i>taalwerkelijkheid</i>)
• taalhandelingen en (sociale) functies van taal
• relatie tussen taal- en tekstvorm en de beeldvorming van individuen en groepen
• relatie tussen gekozen taal- en tekstvorm en effectiviteit van de communicatie
• typen kennis die een rol spelen in een tekst/gesprek (algemene collectieve kennis, kennis die tijdens de communicatie wordt opgebouwd) en de invloed daarvan op de manier waarop we teksten verwoorden (bepaaldheid, specificiteit, verwijzingen)
• taalcontact: taalvereenvoudiging, pidgin- en creooltalen
• meertaligheid: standaardtaal, taalbeleid
• (denkwijzen over) hoe literatuur zich verhoudt tot de maatschappelijke context
• literaire normen en conventies en hoe deze variëren in verschillende maatschappelijke domeinen
• deelnemers aan het literaire bedrijf, met elk hun belangen: schrijvers, uitgevers, critici, lezers, boekhandelaren en vertalers
• manieren waarop literaire canons ontstaan als veranderlijke producten van selectie en onderhandeling door literair gezaghebbende groepen in de samenleving

4. Het historische perspectief

Taal, literatuur en communicatie veranderen in de loop van de tijd

Inzichten

De verschijningsvormen van taal, communicatie en literatuur veranderen in de loop van de tijd, onder andere door taalcontact, door veranderende (maatschappelijke) conventies en de opkomst van nieuwe media.

Ook veranderen de manieren waarop mensen tegen taal en literatuur aankijken, waardoor het per periode kan verschillen wat zij als 'taal' of als 'literatuur' bestempelen. De literatuurgeschiedenis is daarom een altijd veranderlijke constructie die gebaseerd is op een permanent proces van het interpreteren van literaire werken in hun cultuurhistorische contexten.

De Nederlandse taal en literatuur kun je zien als cultureel erfgoed. Het Nederlandstalige literaire erfgoed deelt bepaalde thema's en 'grote verhalen' met dat van andere culturen in de wereld; de kennis daarvan geeft toegang tot andere culturen, opvattingen en overtuigingen, relateert de eigen denk- en leefwereld en kan ons helpen de wereld om ons heen beter te begrijpen.

Kennis

- taal en literatuur als cultureel erfgoed (o.a. spreekwoorden, literaire canon)
- taalverandering: typerende voorbeelden, verschillen in duur van veranderingsprocessen
- taalfamilies, stamboom van talen
- literaire teksten van het Nederlandstalige literaire erfgoed
- manieren waarop literatuur zich verhoudt tot historische contexten
- ontwikkelingen uit de literatuurgeschiedenis
- klassieke thema's uit de wereldliteratuur
- manieren waarop literatuurgeschiedenissen en literaire canons het literaire erfgoed van hun tijd selecteren.

© Meesterschapsteam Nederlands, 2020

Mocht je feedback hebben op deze concepttekst, mail dan naar Jacqueline Evers-Vermeul:
j.evers@uu.nl